

УДК 347.6:347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.63>

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У СПРАВАХ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Логінова М.В.

*викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID:000-0001-5608-9911
e-mail: Marinaloginova.dduvs@gmail.com*

Логінова М.В. Проблеми дотримання розумності строків у справах щодо визначення місця проживання дитини.

Стаття присвячена комплексному аналізу проблем дотримання розумності строків у справах щодо визначення місця проживання дитини. У роботі розкрито, що тривале провадження у таких спорах безпосередньо впливає на психологічний стан неповнолітньої особи, підсилює конфлікт між батьками та створює ризики порушення принципу найкращих інтересів дитини. З огляду на норми Конституції України, ЦПК України, практику ЄСПЛ та позиції національних судових інституцій визначено критерії оцінки «розумного строку» й чинники, які найчастіше зумовлюють затягування розгляду: складність справи, пасивність або зловживання процесуальними правами учасників, надмірне навантаження на суди, тривалі експертизи, неналежна координація з органами державної влади та органами опіки. Особливу увагу приділено впливу воєнного стану, що актуалізував додаткові труднощі – переміщення дітей та сімей, кадрові втрати, обмеження доступу до документів і суттєве збільшення навантаження на суди при зміні територіальної підсудності.

На основі аналізу судової практики, зокрема справи № 202/2883/22, показано системні організаційні та процедурні проблеми, які спричиняють затримки у відкритті провадження, направленні кореспонденції та призначенні засідань. Обґрунтовується, що відсутність спеціальних законодавчих гарантій прискореного розгляду сімейних справ призводить до нерівномірності строків і порушення принципу правової визначеності. Автором сформульовано пропозиції щодо вдосконалення процесуального регулювання, зокрема встановлення чітких строків виготовлення повного тексту рішення, запровадження механізмів контролю за їх дотриманням та розроблення прискорених процедур для спорів, пов'язаних із дітьми.

Наголошується на необхідності зміцнення міжвідомчої взаємодії, цифровізації комунікації між судом та учасниками процесу, а також запровадженні єдиних стандартів оцінки строків у сімейних спорах. Зроблено висновок про необхідність комплексного реформування процесуальних механізмів і підсилення інституційної спроможності судової системи для забезпечення оперативного та ефективного захисту прав дитини.

Ключові слова: розумний строк, місце проживання дитини, сімейний спір, воєнний стан.

Lohinova M.V. Problems of observing reasonable time limits in cases concerning the determination of a child's place of residence.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the problems related to ensuring the reasonableness of time limits in cases concerning the determination of a child's place of residence. The study demonstrates that prolonged proceedings in such disputes directly affect the psychological well-being of the child, intensify parental conflict, and create risks of violating the principle of the child's best interests. Taking into account the provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, ECtHR practice, and the positions of national judicial institutions, the article identifies the criteria for assessing a "reasonable time" and the factors that most frequently cause delays: the complexity of the case, passivity or abuse of procedural rights by the parties, excessive workload of courts, lengthy expert examinations, and insufficient coordination with state authorities and child-protection bodies. Particular attention is

paid to the impact of martial law, which has introduced additional challenges such as the displacement of children and families, staff shortages, limited access to documents, and a significant increase in the workload of courts due to changes in territorial jurisdiction.

Based on an analysis of judicial practice, including case No. 202/2883/22, the study highlights systemic organizational and procedural issues that cause delays in opening proceedings, sending correspondence, and scheduling hearings. It is argued that the absence of special legislative guarantees for expedited consideration of family cases leads to inconsistency in time frames and violations of the principle of legal certainty. The author proposes improving procedural regulation, including establishing clear time limits for preparing the full text of court decisions, introducing mechanisms for monitoring compliance with these deadlines, and developing accelerated procedures for disputes involving children.

The article emphasizes the need to strengthen interagency cooperation, digitalize communication between the court and participants in the process, and implement unified standards for assessing time limits in family disputes. It concludes that comprehensive reform of procedural mechanisms and strengthening the institutional capacity of the judicial system are necessary to ensure prompt and effective protection of the child's rights.

Key words: reasonable time, child's residence, family dispute, martial law.

Постановка проблеми. У справах, де вирішується подальша доля дитини, час стає не просто процесуальним параметром, а чинником, що впливає на психологічний стан, стабільність і розвиток самої дитини. Проте на практиці такі провадження нерідко затягуються через надмірну формалізованість процедур, завантаженість судів, необхідність додаткових висновків органів опіки чи повторних експертиз. У результаті дитина довго перебуває у невизначеному становищі, а батьки – у стані конфлікту, що лише поглиблює напругу між сторонами.

Дослідження цієї проблеми дає можливість зрозуміти, чому в окремих випадках строки фактично втрачають свою «розумність», які чинники найбільше впливають на затримки й чи існують дієві способи їх мінімізувати. Також важливо оцінити, як затягування процедури позначається на інтересах дитини та на здатності судової системи забезпечити швидке й справедливе вирішення спору. У цьому контексті питання дотримання строків постає не лише як технічна вимога, а як елемент реального захисту прав дитини та підтримання балансу між позиціями батьків.

Мета дослідження. Дослідити проблеми дотримання розумності строків у справах щодо визначення місця проживання дитини.

Стан опрацювання проблематики. Питання розгляду сімейних спорів, пов'язаних із участю дітей, висвітлювали у своїх працях такі українські науковці, як: В.В. Маляренко, Н.С. Кузнецова, О.В. Кузьменко, Є.Л. Трегубов, В.В. Кузнецов, В.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, В.В. Маляренко, В.В. Мельник, В.В. Супрун, В.Є. Мармазов, М.В. Бломенський, та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. Спори щодо визначення місця проживання дитини під час роздільного проживання батьків традиційно є невід'ємною частиною сімейно-правових відносин та нерідко супроводжують процедуру розірвання шлюбу або визнання його недійсним.

Спори щодо визначення місця проживання дитини належать до категорії сімейних правовідносин, у центрі яких перебуває забезпечення стабільних умов для життя, виховання та розвитку неповнолітньої особи. Їхня специфіка полягає в тому, що вони поєднують юридичну оцінку поведінки батьків, аналіз соціально-побутових умов та визначення психологічних потреб дитини. У таких справах суд зобов'язаний не лише встановити юридично значущі факти, а й оцінити комплекс нематеріальних чинників, які безпосередньо впливають на емоційний стан та подальший розвиток дитини.

Судове провадження має здійснюватися у розумний строк, а строки виконання процесуальних дій повинні визначатися з урахуванням принципу розумності (у п. 7 ч. 2 ст. 129 Конституції України [1], п. 10 ч. 3 ст. 2 ЦПК України [2]).

Відповідно до ч. 2 ст. 121 ЦПК України, строк є розумним, «якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства» [2]. ЦПК України у ст. 120 визначає два типи процесуальних строків: встановлені законом та встановлені судом [3, с. 57].

Розумність строку є оцінною категорією, при її оцінці беруться до уваги такі обставини як правова та фактична складність справи, поведінка учасників цивільного процесу, достатність та ефективність дій суду, які здійснюються з метою своєчасного розгляду справи, та загальна тривалість судочинства у справі.

В.О. Кучер та А.О. Дутко вказують, що під поняттям розумного строку можна розуміти «строк, який об'єктивно необхідний для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного судового захисту» [4, с. 63].

Право на судочинство у розумний термін у доктрині розглядається як елемент права на судовий захист. Затяжне судочинство визнається таким, що суперечить принципу доступності правосуддя.

Своєчасність захисту прав осіб, що беруть участь у справі, є одним із факторів, що визначають ефективність відновлення порушених прав, до того ж якщо справа розв'язується судом у розумний термін, правосуддя можна вважати відповідальним вимогам справедливості.

Питання визначення та дотримання розумних строків розгляду справ отримало нормативне закріплення й тлумачення з боку національних судових інституцій. У 2014 році Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своїй постанові № 11 окреслив підходи до розуміння цього поняття та зазначив ключові чинники, що сприяють його порушенню. Серед найбільш значущих причин було визначено надмірне навантаження на суддів першої інстанції та недостатнє матеріально-технічне забезпечення судів, що у сукупності істотно впливає на своєчасність вирішення спорів [5].

У постанові також було враховано позиції та підходи Європейського суду з прав людини до тлумачення меж розумного строку. У цьому контексті визначено, що відлік строків у цивільних справах розпочинається з моменту надходження позовної заяви до суду. Завершення перебігу строку залежить від результату провадження: у випадку ухвалення рішення не на користь заявника строк закінчується датою постановлення остаточного судового акта (справа «Скопелліті проти Італії»), а якщо рішення є на користь особи – моментом його фактичного виконання (справа «Папахелас проти Греції»).

При цьому І. П. Віцінгловська та В. М. Никифорак зазначають, що поняття «розумний строк» не може бути однаковим для всіх справ, тому його слід оцінювати з урахуванням критеріїв, сформованих ЄСПЛ. До них належать складність справи, поведінка заявника, поведінка державних органів та значущість питання для особи. Науковці підкреслюють, що в цивільних справах саме складність провадження найчастіше визначає, чи є строк розумним. На неї впливають велика кількість учасників, потреба у допиті свідків, витребуванні доказів, залученні третіх осіб, проведенні експертизи або наявності іноземного елемента [6, с. 18-19].

Суддя ВС у КЦС Євген Синельников зауважив, що перевищення шеститижневого строку, передбаченого ст. 11 Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, за відсутності обставин, здатних звільнити національні суди від обов'язку суворо дотримуватися цього строку, не відповідає позитивному зобов'язанню діяти невідкладно у провадженнях стосовно повернення дитини [7].

Серед основних причин затягування розгляду цивільних справ Постна Д.А. та Святошнюк А.Л. виділяють:

- неявку учасників справи у судові засідання;
- зловживання сторонами своїми правами;
- безпідставне зупинення провадження;
- необґрунтовані значні перерви між судовими засіданнями;
- призначення довготривалих експертиз;
- перебування судді у нарадчій кімнаті по іншій справі [8, с. 52].

Суддя ВС у КЦС Євген Синельников виділяє наступні причини: нестача кадрів у суді, нові категорії правових проблем, спричинені війною, вимушене переміщення дітей, недостатнє залучення до розгляду відповідних справ спеціалістів у справах дітей, що також впливає на строки розгляду справ [7].

Як зазначають Кириченко В.М. та Резворович К.Р., «умови воєнного стану ставлять перед правами дітей серйозні виклики, особливо коли можливе їхнє відокремлення від одного з батьків, який, наприклад, може переїхати за кордон». На думку дослідниць, у таких ситуаціях закономірно постає питання, чи має дитина повертатися в Україну для вирішення спору щодо її місця проживання, а також які саме критерії повинен враховувати суд при оцінці найкращих інтересів дитини [9, с. 163].

Такі обставини стають однією з причин затягування розгляду справ, оскільки потребують додаткової перевірки фактичного місця проживання дитини, оцінки ризиків, міжнародної комунікації між органами влади та врахування безпекової ситуації, що динамічно змінюється під час воєнного стану.

Окремою проблемою є те, що чинне процесуальне законодавство не містить спеціальних гарантій прискореного розгляду сімейних спорів, пов'язаних із визначенням місця проживання дитини. На відміну від міжнародних механізмів, де щодо окремих категорій справ існують чіткі часові межі, українська практика обмежується загальним принципом «розумного строку», що дає широкий простір для різного тлумачення судами. Через це однакові за природою справи розглядаються нерівномірно, що створює ризики порушення найкращих інтересів дитини, проголошених у ст. 3 Конвенції ООН про права дитини та ч. 8 ст. 7 СК України.

Законодавець, орієнтуючись на європейські стандарти своєчасності судового розгляду, вилучив із процесуального кодексу низку фіксованих строків, надавши більше повноважень суду. Зокрема, чинний ЦПК не містить чітко визначених строків складання повного тексту судового рішення або усунення недоліків заяви у випадку її залишення без розгляду. Було це зроблено для того, аби механізм застосування принципу розумності був гнучкішим, проте його фактична реалізація виявилася проблематичною [10, с. 72]

Суттєві порушення виникають також на етапі складання та направлення сторонам повного тексту судового рішення. Незважаючи на вимоги статті 268 Цивільного процесуального кодексу, яка зобов'язує проголошувати рішення або його основні частини негайно після завершення засідання та повідомляти учасників про дату виготовлення повного тексту, на практиці судді нерідко затягують підготовку рішення, залишаючи сторони у стані тривалої невизначеності. Такі затримки суперечать принципу правової визначеності.

Сучасні обставини, пов'язані з воєнним станом, лише загострюють проблему. Переміщення дітей, зміна місця проживання сімей, обмежений доступ до документів, перевантаження органів опіки та зменшення кількості спеціалістів у судах призводять до того, що суди фактично не здатні забезпечити оперативний розгляд справ даної категорії. Це створює реальну загрозу тривалої невизначеності для дитини, яка тим часом продовжує жити у нестабільному або конфліктному середовищі.

Дослідження показують, що затягування у спорах про визначення місця проживання дитини має більш серйозні наслідки порівняно з іншими цивільними категоріями. Якщо у майнових спорах тривалість процесу переважно створює незручності або економічні втрати, то у сімейних спорах затримка безпосередньо впливає на психологічний добробут, емоційну безпеку й базові життєві умови неповнолітньої особи.

Порушення розумності строків у справах щодо визначення місця проживання дитини добре ілюструє справа № 202/2883/22. Затримки розгляду виникли насамперед через несвоєчасне отримання інформації про місце реєстрації відповідача. Запити, направлені судом відповідно до ч. 6 ст. 187 ЦПК України, були залишені органом реєстрації без розгляду, що відтермінувало відкриття провадження майже на місяць. Це свідчить про недостатню координацію між судом та державними органами, що негативно впливає на строки у справах, де визначається доля дитини [11].

Другою причиною стало припинення надсилання поштової кореспонденції через відсутність фінансування. Учасники справи не могли своєчасно отримати ухвали, що суперечить ч. 5 ст. 272 ЦПК України та створює процесуальну невизначеність.

Суттєвий вплив мав і надмірний обсяг справ, переданих до Індустріального районного суду внаслідок зміни територіальної підсудності судів Донецької області під час воєнного стану. Значне навантаження об'єктивно унеможливило призначення підготовчого засідання у коротший строк.

Затримки у справі зумовлені поєднанням організаційних, технічних і воєнних факторів, які не залежать від сторін, але істотно впливають на право дитини та батьків на оперативний розгляд спору. Це підтверджує системний характер проблеми дотримання розумних строків у справах цієї категорії.

Висновки. Отже, своєчасність розгляду сімейних спорів напряму визначає рівень захисту інтересів дитини. Тривалі провадження виникають через поєднання організаційних, процесуальних і зовнішніх чинників, а не лише через поведінку учасників. У межах таких справ ключове значення мають не стільки формальні процесуальні дії, скільки здатність суду забезпечити безперервність та оперативність розгляду.

Практика показує, що відсутність спеціальних прискорених процедур для цієї категорії спорів створює нерівномірність судочинства, що ставить під ризик принцип найкращих інтересів дитини. Воєнний стан додатково ускладнює дотримання строків через переміщення дітей, збільшення

навантаження на суди та органи опіки й брак технічних можливостей. Затримки у листуванні, експертизах чи отриманні інформації призводять до тривалої невизначеності, яка має для дитини значно серйозніші наслідки, оскільки безпосередньо впливає на її емоційну стабільність, почуття безпеки та умови подальшого розвитку.

Дослідження підтверджує необхідність удосконалення процесуальних механізмів, зокрема запровадження спеціальних прискорених процедур, а також встановлення фіксованих строків для виготовлення повного тексту рішення та дієвих інструментів контролю за їх дотриманням. Розширення можливостей електронного суду та чітке регулювання окремих етапів провадження сприятиме мінімізації затягування та підвищенню ефективності судового захисту в умовах сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.2024 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761> (дата звернення: 14.11.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 23.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6862> (дата звернення: 14.11.2025).
3. Демків Р.Я. Актуальні питання поновлення та продовження процесуальних строків у Цивільному процесуальному кодексі України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2020. Вип. 1. С. 55–63. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1002/1/09.pdf> (дата звернення: 14.11.2025).
4. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В.О. Кучера, А.О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 728 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7479/1/CivilProcPravo-%d0%b4%d1%80%d1%83%d0%ba-1.pdf> (дата звернення: 14.11.2025).
5. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративне правопорушення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text> (дата звернення: 14.11.2025).
6. Віцінговська І.П., Никифорак В.М. Категорія розумності у цивільному праві //Нове українське право. 2022. №. 2. С. 15–20. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/226/205> (дата звернення: 14.11.2025).
7. Суддя ВС у КЦС розповів про дотримання розумних строків розгляду сімейних спорів на міжнародній науково-практичній конференції. Верховний уд України. 07 квітня 2025. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1787758/> (дата звернення: 14.11.2025).
8. Постна Д.А. Щодо дотримання строків розгляду справи судом у цивільному процесі: огляд судової практики //Молодий вчений. 2024. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/book/117> (дата звернення: 14.11.2025).
9. Кириченко В.М., Резворович К.Р. Позов про повернення дитини до місця її постійного проживання за межами України. Сучасні дослідження в глобалізаційному світі: наука для. 2024. С. 163-165. URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/15681/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC_2024.pdf#page=163 (дата звернення: 14.11.2025).
10. Повар П. «Розумні строки» – як необов'язковість дотримання процесуальних строків у цивільному судочинстві. Collection of scientific papers «SCIENTIA». 2023. №. December 22, 2023; Coventry, UK. 2023. С. 69–74. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1498>(датазвернення: 14.11.2025).
11. Ухвала Індустріального районного суду м. Дніпропетровська. Справа № 202/2883/22. Проведення № 2/202/1552/2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106072626> (дата звернення: 14.11.2025).